

УДК: 930. 1 (430) «XIX»

Лазурко Лідія

**МАСОВІ СВЯТКУВАННЯ У ГАЛИЧИНІ КІНЦЯ ХІХ СТ.
ТА УКРАЇНСЬКА НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ**

У ХІХ ст. Європою, охопленою націєтворчими процесами, почала ширитися мода на відзначення історичних ювілеїв. Ці процеси не пройшли осторонь східних провінцій Австро-Угорської імперії. На прикладі святкування у Галичині ювілеїв, авторка з'ясовує значення масових святкувань у конструюванні національних елементів історичної свідомості, що сприяли усвідомленню русинською спільнотою Галичини себе як нації.

Ключові слова: Галичина, ХІХ ст., національна ідентичність, історична свідомість, національні ювілеї, русини.

Лазурко Л.

**МАССОВЫЕ ПРАЗДНОВАНИЯ В ГАЛИЦИИ КОНЦА ХІХ В.
И УКРАИНСКАЯ НАЦИОНАЛЬНАЯ ИДЕНТИЧНОСТЬ**

В ХІХ в. Европе, охваченной нациосозидательными процессами, начала распространяться мода на празднования исторических юбилеев. Эти процессы не миновали и восточные провинции Австро-Венгерской империи. На примере празднования юбилеев в Галичине, автор выясняет значение массовых празднований в конструировании национальных элементов исторического сознания, способствовавших осознанию русинским сообществом Галичины себя как нации.

Ключевые слова: Галиция, ХІХ в., национальная идентичность, историческое сознание, национальные юбилеи, русины.

Lazurko L.

**MASS CELEBRATIONS IN GALICIA AT THE END
OF THE NINETEENTH CENTURY AND NATIONAL
IDENTITY OF UKRAINIANS**

The fashion of historical anniversaries celebrations started in Europe in the nineteenth century along with the processes of nation-formation.

This kind of celebrations spread throughout the Austro-Hungarian Empire as well. On the basis of the Shevchenko anniversaries the author uncovers the meaning of mass celebrations in the construction of national elements of historical awareness, which in case of Galicia reinforced the Ukrainian national awareness.

Key words: *Galicia, XIX century, national identification, historical consciousness, national anniversaries, ruthenians.*

У контексті українських національних ювілеїв у Галичині доби автономії вельми цікавим видається питання їхньої ролі у процесі конструювання національних елементів історичної свідомості, що мали привести до усвідомлення русинською спільнотою себе як нації. Адже, як пише Я. Грицак: «У Галичині до середини XIX ст. – моменту народження Франка і початку масштабних модернізаційних змін – кількість людей, які думали про себе як про українців, обраховувалися кількома сотнями, якщо не десятками людей. На час його смерті число їх зросло настільки, що прийнято вже було говорити про «українське завоювання Галичини» [4, с. 13]. У процесі цього національного самоусвідомлення важливе місце займають ювілейні обходи, як певний різновид історичної і політичної освіти. Адже попри відсутність властивих навчання плановості і систематичності, такі обходи, на думку Є.Матерніцького, давали потужний емоційний заряд, що сприяв доброму сприйняттю експонованих цінностей, спрямованих на вироблення окремих патріотичних та соціально-політичних підстав [19, с. 8]. Водночас такі масові зібрання можна розглядати і як дієвий засіб самоутвердження народу, що розпочав процес власного виокремлення, голосно демонструючи свою національну індивідуальність.

Святування історичних ювілеїв поширилося в охопленій націєтворчими процесами Європі в XIX ст. Їхня масштабність навіть дає підстави сучасним дослідникам називати цей період «віком ювілеїв» [16] та спричинює появу порівняльних студій про функції і вплив на суспільне життя публічних святкувань. Самі ж ювілеї розглядають як засоби інтеграції різних за соціально-економічним і освітнім рівнем спільнот та утвердження специфічної самоідентифікації членів цих спільнот.

На думку польського дослідника П. Серженги, свята є доволі показовими у пізнанні минулого і дають доволі вартісний істо-

ричний матеріал: «Попри те, що обходи, особливо зорганізовані до знаменних дат, роблять надто яскравий і, вочевидь, фальшивий образ прозаїчної щоденності, вони дають можливість обсервації перетину історії, традиції і повсякдення. Водночас свята добре ілюструють актуальні суспільні цінності та їхню ієрархію» [19, с. 8].

Специфічний досвід ювілейних святкувань у 2 пол. XIX – на поч. XX ст. дає нам Галичина – східна провінція Австро-Угорської імперії, на теренах якої в цей час наростала боротьба за національні права між поляками та українцями. Однією з перших спроб характеристики і окреслення ролі, яку відіграли національні урочистості в суспільному житті Галичини, була праця П. Серженги «Обходи 200-ліття річниці Віденської битви в Галичині (1883 р.)», збагачена ґрунтовними статистичними відомостями про характер святкувань та їхній перебіг не лише у Львові, а й у провінції. Акцент на питання генези і перебіг польських національних обходів, стосунків до них різноманітних громадських, релігійних та політичних організацій дозволили автору говорити про конструювання образу історичної свідомості, політичні вміння і силу національної віри, що єднала тодішнє польське галицьке суспільство. Вельми цікавою є й інформація П. Серженги про участь українців у святкуванні польських ювілеїв у Східній Галичині [19].

П. Дабровські, дослідниця із США, зверталася до аналізу ролі ювілеїв історичних осіб та подій у XIX ст. як засобу формування модерної польської нації. Вона розглядала свята як конструктивний, творчий та вельми інтенсивний національний варіант органічної праці, покликаний модернізувати польську націю, подолавши властиву їй становість [16]. Оскільки ювілеї були засобами поширення в доступній формі емоційно забарвленої історичної інформації та її інтерпретації широкій і різноманітній публіці, то, на її думку, ідеологічне спрямування минулих подій було, в певному розумінні, винайдене (віднайдене) і утривалене в процесі святкувань [16].

Знайомлячи ширший читацький загал з означеними працями, львівський дослідник І. Чорновол у своєму огляді вказував на необхідність вивчення традиції українських святкувань [16]. У цьому контексті вельми цікавими видаються його власні зауваги про урочисте перепоховання у 1893 р. у Львові останків Мар-

кіяна Шашкевича – першу масштабну українську національну маніфестацію, що стала кроком до творення на теренах Східної Галичини культу поета та започаткувала власну традицію національних обходів [17].

Назагал сучасні українські дослідники не виявляють особливого інтересу до історії свят і ювілеїв. Проте у 2002 р. на сторінках Українського історичного журналу з'явилася стаття М.Ф. Дмитрієнка та Я.А. Солонської, у якій автори зверталися до питань розробки теорії геортології – спеціальної історичної дисципліни з проблематики свят і святкувань [9]. Ще однією «ластівкою» стало дослідження Я.Ісаєвича, присвячене ювілеям міст (Львова та Києва), що було опубліковане у 2007 р. [10]. До згадок про різноманітні вшанування спричиняються також і «круглі» їхні дати в історії, як, наприклад, це відбувається з річницями ювілеїв Т.Шевченка та М.Шашкевича [2, 3]. Ми звертаємося до теми українських національних ювілеїв у Галичині наприкінці ХІХ ст. з метою з'ясувати специфіку їхньої організації та проведення і той вплив, який вони чинили на процеси національного усвідомлення.

Зростання національної свідомості у Галичині відбувалося під впливом українського руху на Наддніпрянській Україні і супроводжувалося поширенням поезій Тараса Шевченка. На початку 60-х років ХІХ ст. тут зароджується народовецький рух, який був представлений переважно молодістю українською інтелігенцією – студентами. У їх числі були Володимир Шашкевич (син Маркіяна), Ксенофонт Климкович, Федір Заревич, Євген Згарський, Данило Тянякевич. То ж не дивно, що народовці мали сильні впливи саме у студентських організаціях – громадах (перша така громада була утворена у Львові 1863 р.), які виникали і діяли за зразком київської громади. У 1868 р. у Львові зусиллями народовців було утворене товариство «Просвіта», яке видавало популярні українські книжки, засновувало читальні й поволі охоплювало своїми впливами широкі селянські маси. Зазвичай засновниками, керівниками й ідейними провідниками цього просвітницького руху на місцях були парафіяльні священники – переважно єдині представники української інтелігенції по селах, котрі мали певний освітній рівень і користувалися авторитетом у населення [8].

На початок 1880-х рр. народовці, витіснивши москвофілів та полонофілів, поступово стають провідною силою в таборі руси-

нів. І новою головною ідеєю XIX ст. оголошується ідея нації і національного відродження. Як зауважував Б. Янишин: «головним фактором у сучасному їм процесі націєтворення народівці, очевидно, вважали суб'єктивно-психологічний. Скажімо, А. Січинський вже на перших зборах «Просвіти» у 1868 р. наголошував, що «кожен народ, котрий до самостійності національної добитися хоче, найперше о те дбати мусить: низші верстви товариства, масу народу піднести до такої степені просвіти, аби тая маса народу пізнала себе членом народного організму, почувла своє обивательське і національне достоїнство, і узнала потребу існування своєї *нації* яко окремішньої народної індивідуальності» [18, с. 93–94]. Діяльність народівців призвела до того, що майже через два десятиліття, у 1887 р., газета «Діло» писала: «Поширення національної свідомості у всіх прошарках руської суспільності дає можливість стверджувати, що «Русь – нація» [7].

У цьому контексті націєтворчих процесів особливо важливою була просвітня діяльність інтелігенції народівського табору. Відтак за допомогою науково-популярних історико-літературних праць, підручників, просвітянських лекцій та різноманітних культурних заходів, особливо таких масових, якими були святкові обходи, вони починають ширити національні погляди серед простого народу. Цьому завданню приділяється особлива увага, про що свідчать листи провідного ідеолога народівців зламу 70-80-х років XIX ст. В. Барвінського: «Мало лише пізнати народ – слід підняти його з матеріального і морального занепаду, зробити з нього рідних братів, «піднести його на степінь нашої рівності», і лише тоді «наша мужицька народність стане народністю» [1].

Духовне об'єднання українців було одним із таких народівських закликів, що потребував негайної реалізації. І тому інтелігенція мала «обов'язок покінчити ту нашу дезорганізацію народну і витворити між розсипаними силами народними ту духову звязь національної свідомості і взаємності, що може оживити не тільки саму інтелігенцію, але і маси народу» [6]. Як вважає Б. Янишин, цьому формуванню почуття національної спільності мали слугувати віча [18, с. 93–94]. Це дозволяє припустити, що наприкінці XIX – на поч. XX ст. проблема творення почуття національної єдності, почасти, вирішувалася через організацію масових публічних заходів, які сприяли швидкому, доволі легкому,

і, що особливо важливо, емоційно підкріпленому поширенню національно-патріотичних гасел.

Назагал саме народовецька ідеологія здійснила вагомий внесок у побудову українофільської моделі історичної свідомості галичан. Одним з основних її компонентів були козацький міф та культ Шевченка [11, с.35], центральне місце у поезії якого займала козацька Україна як символ свободи і незалежності. Під впливом Шевченка нове покоління руських патріотів у 1860-х роках проголосило повернення до ідеалів Руської трійці та революції 1848 р. Як вважає Я.Грицак: «Разом з українськими патріотами із Російської імперії їм вдалося перевести поетичний образ Шевченкової України на мову політичної прози та географії» [4, с. 119–120].

І хронологічно першими національними ювілеями в Галичині у 2 пол. ХІХ ст. стали «шевченківські свята». Перші Шевченківські роковини в Галичині відбулися ще у 1863 р. в Перемишлі, де до популяризації творів поета долучилися М. Полянський та А. Вахнянин [2, с. 338–339]. А у Львові Шевченківські роковини відзначили у березні 1868 р. у Народному домі. Кожен рік після цього на початку березня по всіх значних містах Галичини й Буковини «Просвітою» влаштовувалися урочистості з обов'язковими промовами, читаннями творів Шевченка та музичними виступами, або, хоча б, урочисті молебні. Ініціатором поширення шевченківських свят був В. Барвінський. Саме завдяки йому шевченківські вечори на початку 1880-х років перетворилися у демонстрацію української національної ідеї, надаючи галицькому суспільству необхідного йому певного заряду «електризації», і з часом призвели до утвердження культу Т. Шевченка в Галичині [18, с. 126].

Перші відомості про Шевченка з'явилися в Галичині вже після його смерті у 1861 р., коли Володимир Бернатович – виходець із полонізованої вірменської родини і студент Київського університету – дорогою до Праги зупинився у Львові, де познайомив місцеву громаду руських студентів з творами Шевченка, розповів про перепоховання поета (у липні 1861 р. у газеті «Слово» опублікували його допис «Похорон Тараса Шевченка»). Ця зустріч В.Бернатовича зі львівськими студентами, вважає М. Мудрий, стала поштовхом для зародження народовецького руху та поширення культу Шевченка в Галичині [14]. Я.Грицак

відродження русько-української орієнтації пов'язує з епізодом, який, на його думку, демонструє важливість у цьому русі власне поетів: у 1862 р. купець, багатолітній райця міста Львова Михайло Димет (1821–1890), що мав на Ринку крамницю книжок і літургійних предметів «Під Надією», привіз до Львова і став продавати «Кобзар» Тараса Шевченка, виданий у 1860-му році в Петербурзі Платоном Смиренком. Увесь тираж умить розкупили, а кому не вистачило друкованого примірника, мусили переписувати книжку. «Покоління, народжене зразу після революції 1848 р., мало спільний яскравий досвід: перше прочитання Шевченкового «Кобзаря». Майже кожен із них потім порівнював це з релігійним наверненням. Під впливом прочитаного вони покинули польську мову і стали у розмові між собою дедалі частіше вживати «руську говірку». Шевченко впливав на молодь зрозумілою мовою, глибиною почуття і пристрасстю, якої не вистачало місцевим руським поетам» [4, с. 119].

Отже, у сприйнятті постаті Шевченка в Галичині спостерігався народницький елемент, елемент соціального протесту, і навіть мученицький ореол, але на перший план тут, як ніде інде, виступала пророча якість Шевченкової поезії й самої його постаті, їхнє символічне значення. Завдяки цьому протягом 60-70-х рр. XIX ст. Шевченко в Галичині стає символом українськості і соборності всієї України, а його популярність почала перетворюватися на національний культ [5, с. 116].

Проте адептами його віри тривалий час були представники доволі вузького кола інтелігенції українофільської орієнтації, чисельність якого сягала не більше кількох десятків осіб. Натомість першими масштабними виявами культу Шевченка в Галичині стали допіру обходи з приводу 50-ліття його смерті (1911 р.) та 100-ліття від дня народження (1914 р.), що їм передували тривалі кампанії з популяризації його творчості та інтерпретації її значення. Матеріальним втіленням завершення процесу формування культу Шевченка стало встановлення у Кіцмані на Буковині (1913 р.) та у Винниках під Львовом (1914 р.) пам'ятників поетові [15].

А от пророком першої величини в Галичині наприкінці XIX ст. судилося стати Маркіянові Шашкевичу (1811 – 1843 рр.) – письменнику та поету, співзасновнику нової української літератури в Галичині, з іменем якого пов'язуються перші масштабні

українські національні святкування. Свого часу священик УГКЦ М. Шашкевича, як один із фундаторів «Руської трійці», був висланий зі Львова на парафію в с. Новосілки (тепер Буського району Львівщини), де помер у злиднях на 33 році життя. Через відсутність коштів М. Шашкевича поховали на парафіяльному цвинтарі у склепі, що належав місцевому уряднику. Допіру через чверть віку про М. Шашкевича згадали українські студенти Віденського університету та відзначили на літературному вечорі 13 березня 1868 року 25-ті роковини смерті поета, щоби знову на десяток років забути про нього. А на початку 80-х років XIX ст. студентам філософського факультету Львівського університету під керівництвом Т. Грушкевича вдалось відшукати місце поховання Маркіяна Шашкевича. У 1892 р. філія Кам'янка-Струмилової «Просвіти» виступила з ініціативою перепоховання останків М. Шашкевича в окремій могилі, натомість Головний відділ «Просвіти» ухвалив перепоховати поета у Львові, відзначивши в такий спосіб 50-річчя від дня смерті М. Шашкевича і 25-річчя від часу заснування «Просвіти».

Процес сакралізації особи М. Шашкевича, ідея якої виникла в вузькому колі галицької української еліти наприкінці 80-тих рр. XIX ст., детально реконструює у своєму дослідженні В. Горинь. Він також вважає, що її втіленням стало перепоховання останків героя у Львові на Личаківському цвинтарі у 1893 р. – фактично першому масовому українському заході. Ця містерія перегукувалася з чином шевченкового перепоховання, яке, з огляду на цензуру на підросійських теренах, було першою та єдиною за все XIX ст. масовою маніфестацією українського націоналізму на Наддніпрянщині. Копіювання, аж до дрібних деталей, елементів ритуалу перепоховання поета-будителя Шевченка у перепохованні поета-просвітителя Шашкевича робило його своєрідним галицьким двійником останнього [17]. Проте не в сенсі примітивно-прямолинійного відтворення, а в сенсі творення адаптованої до суспільно-політичних, релігійних та культурних реалій тодішньої Галичини версії.

Ось як про цю подію згадував К. Левицький: «В дні 1 падолиста 1893 р. святкував наш нарід пам'ятний день перенесення тлінних останків Маркіяна Шашкевича з Новосілок на личаківське кладовище у Львові. Такої поважної і глибоко одушевляючої маніфестації народної – я не бачив у моім житттю. Нага-

дую собі той ранок під високим замком біля Підзамча – двірця у Львові як др. Омелян Огоновський сердечно вітав від «Просвіти» і народу прибуття дорогих останків Маркіяна до Львова; як почесна сторожа академічного товариства «Ватра» винесла на своїх раменах домовину чорну з дорогими мощами на площу перед двірцем і тут уставлено її на селянський віз, прибраний народними килимами і вінцями, до котрого запряжено три пари круторогих волів... Отсе був тріумфальний візд Маркіяна до столиці Галицької землі, як побідника темряви і витязя пробудження рідного народу, якого супровожали вже тисячі проповідників ідеї живого народу...» [12, с. 268].

Як уже зазначалося, це була перша масштабна українська маніфестація у Галичині, до участі в якій активно залучалися маси. Свідченням успішності її проведення став розголос про акцію та жваве її обговорення у пресі. Організаторами від «Просвіти» навіть було вирішено опублікувати в окремій брошурі опис урочистостей: «Щоб кождий, хто на ньому був чи не був, а лиш чув про нього, пригадав собі ті хвили одушевлення, коли то народ руський так однодушно почтив пам'ять свого великого мужа, а почтив тоді світло для того, бо той муж перший впровадив погорджену руську мову до письменства і тим положив широку і кріпку основу до розвою малоруського народу. Не забуваймо проте, панове браття, наших заслужених великих мужів, заграваймося згадкою на їх діла до праці для добра народу, нехай і згадка про похорони Маркіянові одушевить нас, розбудить в нас почуття народної сили і свідомости!» [12, с. 268].

У Галичині наприкінці ХІХ ст., а саме у 1898 р., було відзначено ще два свята, що мали велике значення для становлення національної свідомості. Це були святкування 50-ліття скасування панщини та 100-ліття виходу в світ «Енеїди» І.Котляревського. Заходами комітету, до якого увійшли члени львівських руських товариств, як наголошує К.Левицький, навіть «разом з русофілами» у Східній Галичині відбулися святкування 50-літнього ювілею «знесення панщини і нашого відродження народного» [12, с. 307].

17 травня 1898 р. мали відбулися повітові віча, а 19 травня оголошувалося святкування у Львові. Львівські урочистості відбувалися за наступною програмою: служба Божа в Успенській церкві, похід на Замкову гору та вечірній концерт в Народному домі. На Високому замку пройшло велике всенародне віче. Як

писав К.Левицький: «Се святкування ювілею знесення панщини і нашого народного відродження було одною з більших маніфестацій Галицької Русі за останніх 50 літ» [12, с. 307].

Іншою національною маніфестацією в цьому році став обхід столітніх роковин відродження українсько-руської літератури, що традиційно пов'язувався з виходом у світ «Енеїди» Івана Котляревського (1798 р.) – першого твору нової української літератури, написаного живою народною мовою. Як зауважував Я.Грицак: «Хоча «Енеїда» була новим явищем української культури, а все ж таки явищем, глибоко закоренілим у минулій епосі – козацькій добі. Сам факт, що Котляревський переодягнув персонажів Вергілія – римських героїв й богів Олімпу – в українські шаровари, вишивані сорочки і свитки, свідчив про тісний зв'язок «Енеїди» з народною пам'яттю про козацтво [4, с. 17]. Організований Науковим Товариством імені Шевченка у Львові за участю всіх місцевих руських товариств, обхід тривав два дні.

Свято розпочалося 31 жовтня 1898 р. в театрі графа Скарбка у Львові з представлення «Наталки Полтавки». А наступного дня у залі Народного дому у Львові відбулася наукова академія. Як пише К.Левицький, «обхід сього всенародного свята скріпив і поширив в кругах галицької інтелігенції, як також селянства нашого: почуття нерозлучної єдності з тим головним пнем нашого народу, з котрого вийшов Іван Котляревський і своїми творами вдержав Україну – Русь, заки прийшов звідсі найбільший геній народу: Тарас Шевченко. З сим святом наступило також устійненне в означуванні назви нашої нації: замість «русский», «руський», «Русин», «Русь» самочинно, волею нашого народу прийшло до уживання: «українсько-руський» «Українець» і «Україна – Русь», як перехід до «український» і «Україна» [12, с. 309–310]. Саме під впливом цих святкувань, зорієнтованих на усю національну спільноту, пропагована народовцями українофільська орієнтація остаточно перемогла у національному русі галицьких русинів, а їх самоназва остаточно витіснилася назвою «українець».

Отже, у процесі розгортання українських національних святкувань у Галичині наприкінці XIX ст. можемо спостерігати виразний поступ: від кількох десятків adeptів ідей Т.Шевченка у 60-х рр. до багатотисячних обходів ювілеїв 90-х рр. У результаті такого історичного процесу соціального конструювання з русинського етносу Галичини поставала нація – уявна спільнота,

сконсолідована, передовсім, осягненням своєї окремішності, що її намагалася демонструвати у масових заходах. Звідси і значення небуденних практик, які водночас були і потужним засобом популяризації національних ідей, їхнього поширення та утвердження у свідомості. Таким собі місцем і засобом національної ідентифікації українців.

Література:

1. Відділ рукописів Інституту літератури ім. Т.Шевченка НАН України, Ф. 135: Барвінський О., Спр. 2295 (Лист В. Барвінського до брата Олександра від 4 березня 1876 р.).
2. Голдак Т. Проведення Шевченкових вечорниць у Перемишлі другої половини XIX – початку XX ст. // *Spheres of culture, Volume III*. – 2012. – С. 338–345.
3. Горинь В. Віра серця його не померкне // *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. – 2012. – С. 244–249.
4. Грицак Я. Пророк у своїй вітчизні. Франко та його спільнота (1856-1886). – Київ: Критика, 2006. – 636 с.
5. Гриценко О. Духовний батько нації (Тарас Шевченко) // *Герої та знаменитості в українській культурі / О. Гриценко (редактор-упорядник)*. – К.: УЦКД, 1999. – С. 97–165.
6. Діло. – 1882. – Ч. 32.
7. Діло. – 1887. – Ч. 131.
8. Діло. – 1895. – Ч. 257.
9. Дмитрієнко М. Ф., Солонська Я. А. Геортологія в системі спеціальних історичних дисциплін: теорія, джерела та методи досліджень // *УІЖ*. – 2002. – № 3. – С. 34–46.
10. Ісаєвич Я. Ювілеї міст: Львів, Київ і знову Львів / Я. Ісаєвич // *Пробл. історії України: факти, судження, пошуки: міжвід. зб. наук. пр.* – 2007. – Вип. 16. – Ч. 1. – С. 75–87.
11. Куций І. Українофільська течія галицької історіографії XIX ст.: концептуалізація історично-цивілізаційної ідентичності // *Історіографічні дослідження в Україні*. – Вип. 18. – К., 2008. – С. 32–46.
12. Левицький Кость. Історія політичної думки галицьких українців 1848-1914 рр. : у 2-х томах. – Т. 1. – Львів, 1926. – 736 с.
13. Мельник І. Перші у Львові Шевченківські роковини [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zbruc.eu/node/3218>.
14. Мудрий М. Про нестачу і надлишок історичної пам'яті [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.balzatul.livejournal.com/472354.html>.
15. Романів О., Курис Ю. Тарас Шевченко – натхненник діяльності НТШ // *Тарас Шевченко і національно-визвольні змагання україн-*

ського народу (Збірник матеріалів міжнародної наукової конференції (доповіді, тези, повідомлення 20–21 травня 1996 р.). – К. : вид. Київського університету 1998, С. 90–99.

16. Чернопол І. Націоналізм і ювілеї // Критика. – 2005. – 9.

17. Чернопол Ігор. Маркіян Шашкевич: механізми культу // Критика. – 2005. – 1-2.

18. Янишин Б. Українська міська політична еліта в Галичині й народовецький рух останньої третини ХІХ ст.: становлення та інституційний розвиток. – К.: вид. Інституту історії України НАНУ, 2008. – С. 126.

19. Sierżęga P. Obchody 200 rocznicy odsieczy wiedeńskiej w Galicji (1883 r.) // Galicja i jej Dziedzictwo ; t. 17. – Rzeszów: Wydaw. Uniwersytetu Rzeszowskiego. – 2002. – 157 s.